

В.О. Мартиненко,
аспірант кафедри економічної політики
ХарПІ НАДУ

СТАН НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В СУМСЬКОМУ РЕГІОНІ ТА ШЛЯХИ ЙОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ

Розглянуто сучасний стан навколишнього природного середовища в Сумському регіоні й запропоновано нові підходи його оздоровлення.

Ключові слова: природне середовище, оздоровлення.

Нераціональне використання природних ресурсів без урахування екологічних вимог упродовж багатьох років і структурні деформації, які відбувалися в народному господарстві держави (перевага надавалася розвитку сировинно-видобувних, ресурсо- та енергомістких виробництв), а також низький рівень екологічної свідомості суспільства привели до значного погіршення навколишнього природного середовища в Сумському регіоні. Це стало можливим через відсутність ефективно діючих правових, адміністративних та економічних механізмів природокористування, які не враховували раціональне та ощадливе використання природних ресурсів.

Сьогодні екологічний стан природного середовища на Сумщині формується переважно підприємствами хімічної промисловості, наземного транспорту, енергетичної та обробної промисловості, частка яких у загальному обсязі викидів шкідливих речовин становить відповідно 29 %, 29,6 і 30,8 % [3].

Загальний обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря в 2004 р. склав 80,8 тис. т, що на 2,0 тис. т більше (або на 2,5 %), ніж у попередньому році і на 5,1 тис. т (або на 5,4 %) більше, ніж у 2000 р. Із загальної кількості забруднюючих речовин стаціонарними джерелами викинуто 37,4 %, пересувними (автотранспортом) – 62,6 % [3]. Однак порівняно з 1991 р., викиди шкідливих речовин в атмосферу зменшились майже в три рази, що обумовлено спадом промислового виробництва в країні та області в 1990-х рр.

За підсумками 2004 р. щільність викидів забруднюючих речовин від стаціонарних джерел склала $1,3 \frac{\text{т}}{\text{км}^2}$, що становить близько 1 % загальних

викидів по Україні. У середньому по області одним підприємством протягом року було викинуто в атмосферу 117,2 т шкідливих речовин, а в розрахунку на одного мешканця області – 65 кг. Більше половини шкідливих речовин викинуто у повітря підприємствами м. Суми (28,3 % від загального обсягу викидів), Сумського (25,6 %), Роменського (16,4 %), Охтирського (9,7 %) та Липоводолинського (3,9 %) районів. Близько 20 % забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферу стаціонарними джерелами, є мутагенними і несуть значну загрозу здоров'ю не тільки нинішньому, а й наступним поколінням [3].

Не кращим чином складається ситуація і з охороною водного середовища. Для задоволення господарсько-побутових потреб області у воді у 2004 р. з поверхневих і підземних джерел було забрано 121,3 млн м³ води, у т.ч. поверхневої – 34,5 млн м³, підземної – 86,8 млн м³. Порівняно з 2000 р. обсяг забраної води зменшився на 14,5 млн м³. Відповідно зменшився загальний скид стічних вод на 2,6 млн м³. Проте скид неочищених і недостатньо очищених стічних вод останнім часом збільшився з 14,7 млн м³ у 2000 р. до 16,3 млн м³ у 2004 р. за рахунок несанкціонованих скидів стічних вод промислових об'єктів – ВАТ “СумиТеко” (м. Суми) та ВАТ “Правекс-Брок” (м. Охтирка). Нормативне очищення стічних вод у 2004 р. забезпечувалось лише на 70,8 %.

Протягом багатьох років зводікається перехід на технічне водопостачання Шосткінського заводу “Імпульс”, Свіського насосного заводу, підприємств м. Глухова та окремих підприємств м. Ромни. Через відсутність коштів не здійснюється будівництво споруд попередньої очистки стічних вод на 25 промислових підприємствах області [3].

Сучасний екологічний стан ґрунтів у Сумській області також не відповідає вимогам раціонального їх використання через допущені свого часу прорахунки в організації сільськогосподарського виробництва, низький техніко-технологічний рівень виробництва, низьку продуктивність земель та деградацією ґрунтового покриву.

Розораність земель в області становить 52,7 % від загальної площі та 72,5 % від площі сільгоспугідь. На одного мешканця області припадає 1,25 га

сільськогосподарських угідь, у т.ч. 0,92 га ріллі, тоді як по Україні ці показники становлять відповідно 0,82 і 0,65 га, а по Європі – 0,44 і 0,25 га. [17].

Порушення екологічного співвідношення площ ріллі, природних кормових угідь, лісових і водних територій, негативно вплинуло на стійкість агроландшафтів регіону, привело до деградації ґрунтів. Аналіз структури посівних площ, яка склалася у 2004 р., дає підстави стверджувати, що вона не відповідає вимогам науково обґрунтованої системи землеробства, не забезпечує раціонального використання ґрунтів і, як наслідок, негативно впливає на їх екологічний стан і родючість. За результатами обстеження ґрунтів в області виявлено 305,1 тис га еродованих сільськогосподарських угідь, що складає близько 18 % від їх загальної площі.

Велику економічну шкоду ґрунти отримують від забруднення відходами промисловості, загальна маса яких станом на 1 січня 2005 р. перевищила 29,4 млн т, близько 1,1 % від загального накопичення по Україні (у 2001 р. – 28,11 млн т), що в розрахунку на 1 км² площі складає близько 1181 т. Площа земель, зайнятих під захоронення відходів, становить 5 тис. га.

Щорічний приріст обсягів твердих побутових відходів (ТПВ) від загальної маси відходів становить близько 1,5-2 %, а абсолютний обсяг їх утворення в області досяг 200 тис. т (421,3 тис. м³).

Місця зберігання і накопичення промислових та побутових відходів не відповідають екологічним вимогам і перебувають у незадовільному стані. Більша частина звалищ належить до розряду несанкціонованих. Практично всі полігони були введені в дію 10 – 30 років тому і переважна частина цих об'єктів заповнена більш ніж на 90 % проектного обсягу або переповнена.

Головними причинами такого становища залишаються: застаріла й недосконала технологія виробництва; низька екологічна свідомість населення; довготривалий підхід до проблеми відходів як до другорядної з боку законодавчої та виконавчої влади всіх рівнів; відсутність належного нормативно-правового регулювання процесу утилізації відходів; відсутність ефективної системи збирання, зберігання та знищення відходів; незадовільне

фінансове забезпечення утилізації відходів; відсутність дієвих економічних важелів заохочення підприємств до самостійного вирішення власних екологічних проблем; відсутність контролю сировинно-матеріального балансу виробництва та якості навколишнього природного середовища в місцях накопичення відходів [5].

Особливість нинішнього екологічного стану навколишнього середовища в Сумському регіоні полягає в тому, що складна екологічна ситуація співпала в часі з економічною кризою, яка дещо зменшила антропогенний вплив на довкілля. А це означає, що з поживленням виробництва в регіоні можна очікувати зростання забруднень. Тобто цілком імовірним є сценарій, коли протягом певного періоду економічне піднесення супроводжуватиметься загостренням екологічної ситуації. А тому сучасні її параметри, як стверджують дослідники [1; 2], не можна вважати сприятливими для планування природоохоронних заходів саме через значний антиекологічний потенціал виробничих потужностей, що сьогодні простоюють.

Аналізуючи характер і сучасні темпи природоохоронної діяльності, можна припустити, що рівень негативного антропогенного впливу на природу Сумського регіону в найближчі 10 – 15 років істотно не зміниться, тому що в цей термін докорінно перебудувати структуру господарства (знизити питому вагу забруднюючих природне середовище галузей) є нереальним. Те ж можна сказати й про впровадження маловідходних технологій.

На жаль, екологічна ситуація в Сумському регіоні, безперечно, свідчать про неефективність управління природоохоронною діяльністю, а також не результативність економічного механізму щодо розв'язання проблеми збереження навколишнього природного середовища та його неспроможність забезпечити екологічно сприятливі умови господарювання.

Специфікою ситуації в регіоні слід вважати й повільне впровадження ринкових методів управління навколишнім природним середовищем, зокрема, системи управління охороною навколишнього природного середовища відповідно до міжнародних стандартів ДСТУ ISO 14000, низький рівень

фінансування (20 – 25 % від потреби) природоохоронних заходів, методичного забезпечення. Невідповідність санкцій ступеню заподіяної шкоди.

Вихід регіону з кризи слід шукати в екологічному оновленні устаткування, інфраструктури виробництва, активному залученні внутрішніх інвестиційних ресурсів для розвитку нових перспективних виробництв, створенні сприятливих умов для спрямування іноземних інвестицій у природоохоронну діяльність. На нашу думку, назріла необхідність стратегічної переорієнтації сфери державного управління охороною навколишнього природного середовища.

Прикладом організаційних природоохоронних механізмів при ринкових відносинах може служити екологічне управління, широко застосовуване, головним чином у США та країнах Європейського Союзу, на базі “бобл-принципу”. Сутність його полягає в тому, що для групи підприємств-забруднювачів законодавчо встановлюється загальний ліміт викидів. Якщо одні підприємства зуміли знайти ефективні способи знешкодження відходів і їхні викиди стали нижче регіонального нормативу, то інші підприємства можуть за певну плату придбати в них право на викид понад середній рівень, але в рамках регіонального нормативу [4].

З переходом підприємств на ринкові відносини на Сумщині теж з’являються умови для подібної практики. Територіальною основою при угрупованні підприємств за “бобл-принципом” можуть бути промислові вузли регіону, де постійно реєструються забруднення природного середовища, що перевищують гранично допустимі концентрації (ГДК). При необхідності можна групувати підприємства й у середині промислових міст.

Застосування ринкових механізмів охорони навколишнього середовища (продаж прав на викиди, торгівля “надлишками” скорочення викидів тощо) повинне йти паралельно зі створенням екологічно чистої продукції, що користувалася б підвищеним попитом у населення. Така продукція, що випускається переважно на базі маловідходних виробництв, не вимагає включення в її вартість витрат на переробку відходів і будівництво очисних споруджень. При цьому важливу роль відіграє конкурентоспроможність як

проектів відповідних підприємств, так і продукції, що випускається ними. Розвиток самостійності регіонів у вирішенні природоохоронних проблем повинен погоджуватися як із загальнонародними інтересами, так і з економічними вигодами окремих підприємств. Причому, перспективи у вирішенні проблем охорони природи пов'язані не стільки з посиленням самостійності регіонів і підприємств, скільки зі стимулюючим впливом плати за використання природних ресурсів і за збиток природному середовищу. Ці нормативні платежі й штрафи повинні акумулюватися в позабюджетних фондах охорони навколишнього природного середовища при місцевих органах управління й спрямовуватися виключно на виконання програм охорони НПС та здійснення природоохоронних заходів із запобігання та зменшення забруднення довкілля, проведення наукових досліджень з цих питань.

Досягненню високої якості природного середовища на Сумщині також сприятиме формування екологічної мережі, збереження та відтворення природного біологічного різноманіття; розроблення та вжиття заходів з вирівнювання співвідношення площ природних угідь і територій, на яких провадиться господарська діяльність; удосконалення сільськогосподарських технологій, збереження та відтворення природної родючості ґрунтів на землях сільськогосподарського призначення; розроблення та впровадження систем відтворення водних ресурсів на територіях, що зазнали значного техногенного навантаження; забезпечення збирання та очищення стічних вод, що утворилися внаслідок атмосферних опадів на території населених пунктів і промислових підприємств; розроблення та реалізація комплексу заходів щодо запровадження системи роздільного збирання різних видів відходів; поліпшення екологічного стану в місцях розміщення, складування та сортування відходів шляхом підвищення ефективності їх інженерного захисту, належне утримання водозахисних споруд і дренажних систем; забезпечення екологічно безпечного зберігання токсичних відходів; розроблення комплексу заходів з поступового виведення з експлуатації та закриття найбільш екологічно небезпечних виробництв і виробничих потужностей; удосконалення системи моніторингу

довкілля, створення центрів збирання, обробки та аналізу даних моніторингу, моделювання і прогнозування надзвичайних ситуацій в області; удосконалення системи освіти, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для різних галузей економіки з питань охорони довкілля та сталого розвитку; створення умов для вільного доступу до екологічної інформації; впровадження механізмів громадського контролю за діяльністю органів державної влади; формування екологічної культури в усіх верствах населення та ін.

Упровадження зазначених механізмів управління охороною довкілля, на нашу думку, дозволить покращати не лише стан навколишнього природного середовища в Сумській області, а й відтворити її природно-ресурсний потенціал, сприятиме досягненню оптимальних умов життєдіяльності нинішнього і майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. *Барановський В.* До концепції переходу України на модель сталого розвитку // Економіка України. – 2001. – № 7. – С. 78-83.
2. *Долішній М.І., Кравців В.С.* Економічний розвиток і екологічна безпека: шлях України (проблеми сталого розвитку України). – К.: НАН України, 1998. – С. 88-100.
3. Доповідь про стан навколишнього природного середовища в Сумській області у 2004 році: Офіц. видання. – Суми: РВК “Медіа Інформ”, 2005. – 74 с.
4. *Поддубний І.А., Слюсаренко В.К.* Международная эколого-экономическая деятельность: Учеб. пособие. – Х.: ИД “ИНЖЭК”, 2005. – 200 с.
5. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки: Постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98 // ВВР України. – 1998. – № 38-39.

Martynenko V.O. The Condition of Natural Environment in Sumsky Region and Ways to Improve it.

The modern condition of public administration of the environment security is studied in Sumsky region and new approaches of its effectiveness improvement are suggested.

Key words: environment, improvement.

Мартыненко В.А. Состояние окружающей естественной среды в Сумском регионе и пути его оздоровления.

Рассмотрено современное состояние окружающей естественной среды в Сумском регионе и предложены новые подходы его оздоровления.

Ключевые слова: естественная среда, оздоровление.

Мартиненко В.О. Стан навколишнього природного середовища в Сумському регіоні та шляхи його оздоровлення [Електронний ресурс] / В.О. Мартиненко // Державне будівництво: електронне наукове фахове видання Харківського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України. - 2007. № 1. - Режим доступу <http://www.nbu.gov.ua>